Gemertse emigranten naar Noord-Amerika (1848-1876)

door Ad Otten

Als Gerlacus van den Elsen in 1906 kolonisten in Noord-Amerika bezoekt brengt hij daarvan uitvoerig verslag uit in zijn later gepubliceerde "Twintig brieven uit Amerika". Hij ontmoet er vele Brabanders en ook Gemertenaren en over hen schrijft hij ondermeer: "Met veel plezier spreken ze nog over de kennissen in het "oude land", maar voor geen geld ter wereld gingen zij terug. Gewoonlijk noemen zij het "oudland", een wever van Gemert, die 90 jaar oud is en hier van zijn renten leeft, noemde het "arm land" (1).

Over de emigratie van Gemertenaren naar "het beloofde land" van de negentiende eeuw is tot dusver nog nooit geschreven. Zo verwonderlijk is dat in feite ook niet als men weet dat er nauwelijks bronnen zijn aan te wijzen waar men de namen van de personen die emigreerden zomaar af kan lezen. Er is echter een uitzondering voor de periode van 1848 tot 1877.De minister van Binnenlandse Zaken gaf aan de gouverneurs in de provincie per missive van 21 december 1847 namelijk de opdracht om vanaf dat jaar jaarlijks een "Staat der Landverhuizers naar Noord-Amerika of andere overzeese gewesten" in te dienen. En in die staten moesten de emigranten per plaats en met name worden genoemd terwijl ook gegevens als beroep, leeftijd, godsdienst, maatschappelijke klasse, eventueel medetrekkende vrouwen, kinderen en dienstboden, reden van vertrek en vermoedelijke bestemming, worden vermeld (2). Na 1877 worden deze gegevens opgenomen in de "Bijdragen tot de algemene statistiek van de Nederlandse Bevolking", echter alleen de aantallen, leeftijden,bestemming en motieven. De originele lijsten blijken te zijn vernietigd. Voor wat betreft de periode 1848-1877 kan dus een exacte lijst worden aangelegd uit de voorhanden archivalia. En die periode is bovendien voor de emigranten vanuit onze contreien naar Noord-Amerika ongetwijfeld de belangrijkste geweest, want de trek vanuit het katholieke Zuiden van Nederland is pas op gang gekomen tegen

het eind van de veertiger jaren in de vorige eeuw. De economische crisis van die jaren trof zowel landbouw als industrie en het is niet verwonderlijk dat het Gemertse weversoproer van februari 1849 ook juist in die periode valt. In de "Catholieke Nederlandsche Stemmen", een zeer strijdbaar tijdschrift onder redactie van Le Sage Ten Broek verscheen op 7 november 1846 een oproep van een commissie uit Nijmegen waarin adspirant-landverhuizers werden uitgenodigd zich te melden bij "de commissie ter bevordering van geregelde landverhuizing van Nederlandsche Catholyken naar Noord-Amerika. Ook het dan pas opgerichte dagblad De Tijd schenkt aandacht aan deze zaak en met name de daarin vervatte herhaalde oproep in de zomer van 1847 door de Dominicanerpater Van den Broek om hem naar zijn missiegebied te volgen is voor de trek vanuit onze regio van belang geweest.
Pater Van den Broek had sinds 1834 gewerkt onder de indianen en de eerste blanke bewoners in het gebied van Green Bay in Wisconsin. En zodra Europese emigranten het uitgestrekte gebied van die staat gingen binnenstromen liep hij met plannen rond om een katholieke Nederlandse kolonie in het gebied van Fox-River (een rivier ter breedte van de Maas) te vestigen. Even weer in Nederland schreef hij zijn bekende "Reize naar Noord-Amerika" waarin hij onderwerpen aansneed als reis- en andere kosten, welk land het voordeligst was om te bewonen, en hij beval zijn werkje aan als vooral "dienstig voor Rooms-Katholieke landverhuizers. Voor deze brochure was ook in Oost-Brabant grote belangstelling. In het Dagblad De Tijd werd de streek van pater van den Broek aangeprezen: het land kostte drie gulden per acre (4047 vierkante meter) en er konden wel 400 gezinnen plaats vinden en een bloeiende kolonie stichten met mogelijk een klooster en een seminarie. Het gevolg was dat in 1848 drie schepen naar de Verenigde Staten voeren. En het eerste schip dat in maart 1848 uitvoer had 80 emigranten aan boord, allen Oost-Brabanders afkomstig uit Uden, Volkel, Cuyk, Grave en Boekel (3).
Deze "uittocht" zal ook in Gemert niet onbesproken zijn gebleven en het wekt dan ook nauwelijks verwondering dat toen twee jaar later zich opnieuw een grote groep opmaakte voor de grote oversteek dat er toen ook 5 Gemertse gezinnen (met in totaal 33 personen) meegingen. Opnieuw stond deze groep onder leiding van geestelijken, en nu van personen uit eigen omgeving en wel twee kruisheren van Uden en de kapelaan van Boekel (G. v.d. Heuvel, geboortig van Uden) (4).

Lijst van Gemertse landverhuizers naar Amerika in de peri

JAAR	GEZINSHOOFDEN EN VRIJGEZELLEN naam	beroep	lft.	kerk	meeverhuizende gezinsleden vrouw	kinderen	BESTEMMING	GEGG beho tige
1850	Broek,Arnoldus v.d.,	bouwman	52j.	R.K.	1	2	N-Amerika	
1850	Laar, Theodorus v.d.,	arbeider	30j.	R.K.	1	5	id.	
1850	Nooyen, Nicolaas	bouwman	47j.	R.K.	1	6	id.	
1850	Beek,Johannes v.,	timmerman	39j.	R.K.	1	5	id.	
1850	Willems, Jan	bouwman	47j.	R.K.	1	5	id.	
1851	Wassenberg,Jan Willem,	bouwman	49j.	R.K.	1	5	Greenbaay (N-Amerika)	
1851	Hendriks,Hendrikus	voerman	36j.	R.K.	1	4	id.	
1851	Pennings, Christiaan	bouwman	43j.	R.K.	1	7	id.	
1853	Corstens, Hendrik	particul.	72j.	R.K.	-	-	N-Amerika	
1853	Corstens, Jan	looyer	42j.	R.K.	1	4	id.	
1853	Steegs, Maria	particul.	44j.	R.K.	-	-	id.	
1853	Hout, Hendrik v.,	smid	30j.	R.K.	-	-	id.	
1854	Daniëls, Elisabeth	zonder	42j.	R.K.	-	7	id.	
1863	Grassens, Johannes	fabr.arb.	40j.	R.K.	-	-	id.	
1870	Elsen, Josephus v.d.,	bouwman	61j.	R.K.	1	2	id.	
1870	Elsen, Henricus v.d.,	katoen-fabrikant	41j.	R.K.	-	-	Z-Amerika	

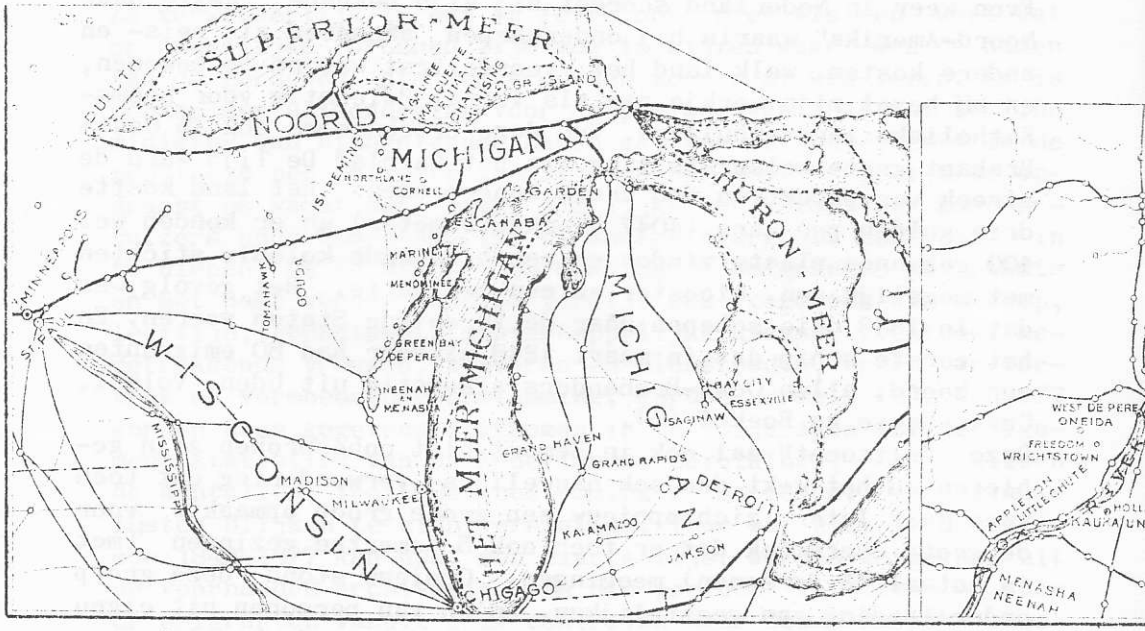

WISCONSIN EN MICHIGAN. GREENBAY

de 1848-1876.

HEID		
-	minge-goeden	welge-stelden
	X	
	X	
	X	
	X	
	X	
	X	
	X	
	X	
		X
		X
		X
	X	
	X	
	X	
	X	

OMSTREKEN.

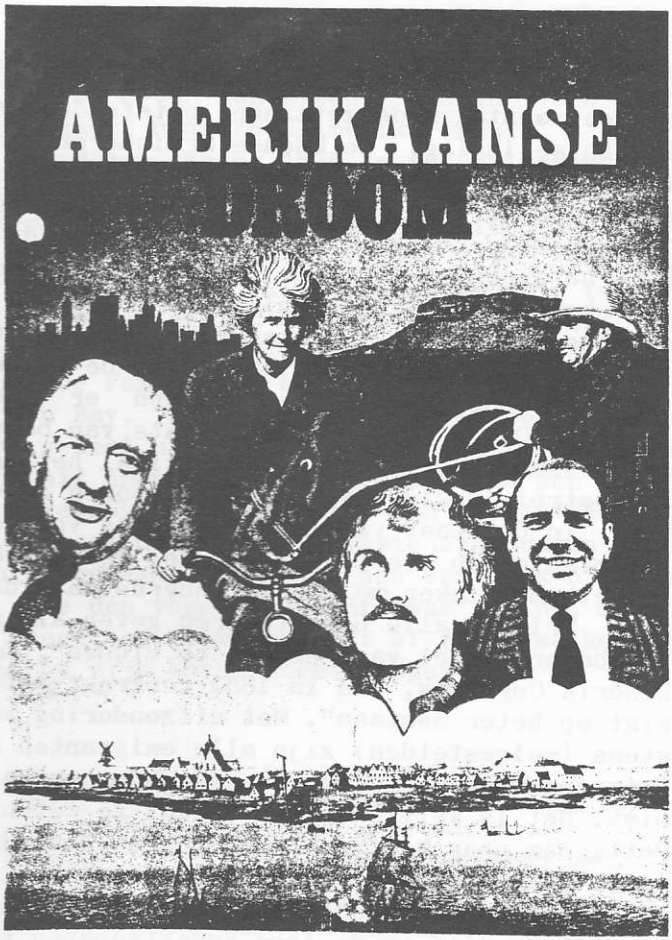

BERIGT AAN LANDVERHUIZERS.

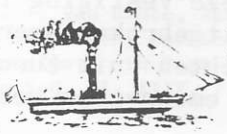

Per Stoomboot over *Engeland* bestaat elken **Zaturdag** gelegenheid van *Rotterdam* naar *New-York* te vertrekken. Voeding die uitmuntend en geheel voldoende is, is in den vaarprijs begrepen. Voor de Passagiers wordt overal behoorlijk gezorgd. Nadere informatiën geven

WAMBERSIE & ZOON, Cargadoors te *Rotterdam*,
of hunne Agenten **J. M. KEMPS**, *St. Oedenrode*
G. MANDERS, *Venray*
H. BEKSKENS, *St. Anthonis.*

STOOMBOOT-MAATSCHAPPIJ

'Berigt aan Landverhuizers', advertentie in de 'Provinciale Noordbrabantsche Courant', 1870.

Deze groepsgewijze emigratie had tot gevolg dat er in Wisconsin een aantal nederzettingen ontstonden met een sterk Oost-Brabantse inslag. De Udense kruisheren kregen als parochie toegewezen Hollandtown later Holland genoemd en hun parochianen waren vrijwel uitsluitend Nederlanders en meer bepaald Oost-Brabanders. De Boekelse kapelaan v.d. Heuvel stierf al kort na aankomst in Green Bay en kort daarop namen de Udense kruisheren ook die parochie waar (n.b. ook pastoor v.d.Broek overleed in 1851). Tot omstreeks 1857 blijft er een vrij grote trek naar het nieuwe land. Van de 79 Gemertse emigranten in de periode 1848-1877 vertrekken er maar liefst 73 in de jaren 1850 t/m 1854. Dat de plaats van bestemming ook inderdaad Wisconsin en dan meer speciaal het gebied rond Green-Bay betrof is slechts voor 22 personen zo expliciet aangegeven. In de staat van landverhuizers volstond men veelal met als plaats van bestemming op te geven "Noord-Amerika". Het is welhaast zeker dat ook de anderen naar deze regio verhuisden. Vrijwel alle Gemertenaren geven als reden van vertrek: "om beter middel van bestaan te vinden". Zelfs de welgestelde Hendrik Corstens, die in 1853 vertrekt geeft als reden: "uitzigt op beter bestaan". Met uitzondering van de familie Corstens (welgestelden) zijn alle emigranten aangeduid als zgn. "mingegoeden". Behoeftigen daaronder waren er in ieder geval niet. Het is wellicht interessant te weten dat de reis vanaf Rotterdam naar New York in die dagen gemiddeld 35 gulden kostte en daarenboven 21 gulden aan proviand. En voor de veelal grote gezinnen was dat toch een vrij kostbare onderneming, terwijl de reis in de lege vrachtschepen verre van comfortabel zal zijn geweest.

In het gebied waar de meeste Oost-Brabanders zich hadden gevestigd werd in 1856 ook het eerste kruisherenklooster gesticht. Maar na een aantal jaren zou deze vestiging toch opgegeven moeten worden mede o.i.v. de uitgebroken Amerikaanse burgeroorlog, waardoor geen nieuwe krachten uit Europa kwamen, terwijl er uit de gemeenschap van emigranten geen animo voor het klooster bleek te bestaan.

Toen de Amerikaanse burgeroorlog volop aan de gang was vertrok er nog één Gemertenaar naar het westen. Het was de 40-jarige vrijgezel Johannes Grassens, die ging "om een bestaan te zoeken". Vijf jaren nadat men in Amerika de strijdbijl had begraven vertrok er in 1870 nog het gezin van Josephus van den Elsen vanuit Gemert naar Noord-Amerika, waarmee het totaal van Gemertenaren in de periode van 1848-1877 kwam op 78 per-

sonen. De enige emigrant die zich niet in Noord-Amerika vestigde was zekere Henricus van den Elsen, die in 1870 zich noemende "katoenfabrikant" naar Zuid-Amerika trok.
Van de trek naar Noord-Amerika na 1876 is tot op heden voor wat betreft de Gemertenaren nog maar bitter weinig bekend en juist in de tachtiger jaren van de vorige eeuw,toen de landbouwcrisis op zijn hoogtepunt was zijn er weer velen, ook uit Gemert, naar Noord-Amerika vertrokken. En ook van die tweede golf kwamen er velen in het gebied van Green Bay terecht. Zo vertrok in 1881 het gezin van Hendrik van Zeeland naar Little Chute, gelegen langs de Fox River, met de tram ongeveer een uur rijden van Green Bay. En Little Chute was één van die plaatsen die bijna geheel uit Noord-Brabanders bestond. In de "Twintig Brieven uit Amerika" van Gerlacus van den Elsen wordt zelfs melding gemaakt van "de schut van Little Chute", Brabantser kan het haast niet: "In de vastenavonddagen werd van pijnhout een vogel gemaakt die boven aan een stok of boom werd vastgemaakt. Die den vogel afschoot was koning, moest dan tracteeren en kreeg een zilveren hart of plaat welke hij bij feestelijkheden op zijn borst moest dragen".

NOTEN:

(1) Gerlacus van den Elsen, Twintig Brieven uit Amerika, 1907, pag. 85.
(2) C.J. de Groot en G.H. de Kinkelder, Klapper op de staten van Landverhuizers afkomstig uit het archief van het Departement van Binnenlandse Zaken 1848-1877, Den Haag 1978.
Informatie over de Gemertse emigranten vindt men in het Algemeen Rijksarchief te Den Haag - Staten Landverhuizers Dl II, folionrs. 20, 28, 39, 75 en 97.
(3) H.A.V.M. van Stekelenburg, Rooms-Katholieke Landverhuizers naar de Ver. Staten, Spiegel Historiael, dec. 1977.
Henry Lucas, Dutch immigrant memoirs and related writings, Van Gorcum-Assen, 1955.
Dr. J. van Hinte, Nederlanders in Amerika, Noordhof-Groningen, 1928.
(4) J. Scheerder, Henricus van den Wijmelenberg, een religieus emancipator in Oost-Brabant, Bijdr. tot de gesch. v.h. Zuiden van Ned. Dl. XXXV, Tilburg, 1976.